

Εισαγωγικά

Ένα απολύτως λογικό συμπέρασμα οποιουδήποτε παρατηρητή το 1821 θα ήταν ότι, αν επικρατούσε η ελληνική Επανάσταση, το νέο κράτος θα γινόταν μία ακόμα ευρωπαϊκή μοναρχία. Μετά την παλινόρθωση των Βουρβόνων στη Γαλλία το 1814, καμία χώρα δεν είχε αβασίλευτο πολίτευμα, με μόνη εξαίρεση την ιδιότυπη περίπτωση της ελβετικής συνομοσπονδίας. Ωστόσο, πιθανόν και ελλείψει ενδιαφερομένων, και τα τρία επαναστατικά συντάγματα (Επιδαύρου, Άστρους, Τροιζήνας) δεν προέβλεπαν τον ορισμό κληρονομικού ηγεμόνα. Μάλιστα, ο εμφανής φιλελεύθερος και δημοκρατικός χαρακτήρας της Επανάστασης είχε αρχικά ανησυχήσει τους μοναρχικούς και αντίθετα ενθουσιάζει τους απανταχού «ρεπουμπλικάνους»³. Ακόμα και ο Καποδίστριας, που μάλλον συγκαταλέγεται στους οπαδούς της «πεφωτισμένης δεσποτείας», ζήτησε μεν και έλαβε ισχυρές εξουσίες, λόγω των εκτάκτων συνθηκών, με ορισμένη (επταετή) θητεία πάντως και με την αρχική δέσμευση ότι θα διενεργήσει σύντομα εκλογές. Δεν είναι τυχαίο εξάλλου ότι το πολίτευμα της περιόδου (1822-1832) καταγράφεται από αρκετούς, κυρίως ξένους ιστορικούς, ως «Α' Ελληνική Δημοκρατία», αν και οι επαναστάτες προτιμούσαν τον όρο «Ελληνική Πολιτεία».

Κατά την υπογραφή πάντως του Πρωτοκόλλου της Ανεξαρτησίας το 1830 στο Λονδίνο το νέο ελληνικό κράτος αναγορεύ-

³ Mark Mazower, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2021, σ. 345, 401. Ο όρος «ρεπουμπλικανισμός», ο οποίος μάλλον δεν συνηθίζεται στην ελληνική πολιτική ορολογία, αναφέρεται συνήθως σε αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες με εκλεγμένο αρχηγό κράτους, όπως ο Πρόεδρος (π.χ., Γαλλία), σε αντίθεση με τα κράτη με κληρονομικό μονάρχη, ακόμη και αν αυτά είναι επίσης αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες με εκλεγμένο αρχηγό κυβέρνησης (π.χ., Ηνωμένο Βασίλειο).

τηκε σε βασιλείο. «*Ἡ ἑλληνική κυβέρνησις θέλει εἶναι μοναρχική καὶ κληρονομική κατὰ τάξιν πρωτοτοκίας*». Ο κυβερνήτης της νέας Ελλάδας ήταν προτιμότερο να έχει το θεσμικό κύρος του Βασιλέως και επιπλέον να είναι ξένος, άρα και αμέτοχος των έως τότε εμφύλιων συγκρούσεων. Για τη θέση αυτή επελέγη αρχικά ο πρίγκιπας Λεοπόλδος της Σαξονίας-Κοβούργου, ο οποίος όμως τελικά δεν απεδέχθη την προσφορά, θεωρώντας ότι το μικροσκοπικό σε έκταση ελληνικό κράτος ήταν θνησιγενές⁴. Αν και τελικά τα σύνορα του νέου κράτους επεκτάθηκαν κατ' ολίγον (από την αρχική γραμμή Αχελώου – Σπερχειού στη γραμμή Αμβρακικού – Παγασητικού), ο Λεοπόλδος σίγουρα δεν μετανόησε για τη στάση του, αφού σύντομα επελέγη για τη θέση του βασιλέα του Βελγίου (1831-1865).

Μετά την άρνηση του Λεοπόλδου και ενώ οι εμφύλιες συγκρούσεις στην Ελλάδα ελάμβαναν ανεξέλεγκτες πλέον διαστάσεις μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (27/9/1831), οι μεγάλες δυνάμεις επέλεξαν το 1832 για τον ρόλο αυτό τον 17χρονο τότε Όθωνα, δευτερότοκο υιό του φιλέλληνα βασιλέα της Βαυαρίας Λουδοβίκου Α'. Η ηρεμία πράγματι αποκαταστάθηκε στις τάξεις του νέου Βασιλείου, καθότι ο νεαρός βασιλέας έλαβε από τους υπηκόους του τη συνήθη περίοδο χάριτος και σε κάθε περίπτωση οι αποφάσεις του, ορθές ή εσφαλμένες, αντιμετωπίζονταν με λιγότερη καχυποψία. Αυτό βέβαια δεν θα μπορούσε εκ των πραγμάτων να κρατήσει για πάντα. Το 1844, η «ελέω Θεού» απολυταρχική μοναρχία αντικαταστάθηκε, μετά από εξέγερση, από μια Συνταγματική Μοναρχία. Παρά τις αγαθές προθέσεις του Όθωνος και την ανιδιοτελή του αγάπη για τη νέα του πατρίδα, η έλλειψη διοικητικών ικανοτήτων, η αδυναμία του να αποκτήσει διάδοχο, η συστηματική του υπονόμηση από τον βρετανικό παράγοντα και κυρίως η έλλειψη οιασδήποτε προό-

⁴ Αντώνης Κλάφης, *Πολιτική και Διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης, 1821-1923*, Πεδίο, Αθήνα 2019, σ. 70-72.

δου στο ζήτημα της «εθνικής ολοκληρώσεως», θα οδηγήσει το 1862 στην έξωσή του⁵.

Υστερα από τη λεγομένη περίοδο «Μεσοβασιλείας»⁶, στον θρόνο θα αναρριχηθεί, πάλι μετά από απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων, ο πρίγκιπας Χριστιανός-Γουλιέλμος-Φερδινάνδος-Αδόλφος-Γεώργιος, δευτερότοκος γιος του ηγεμόνα Χριστιανού Θ' της Δανίας, μολοντί στο «δημοψήφισμα» του 1862 έλαβε μόλις 6 ψήφους επί συνόλου 241.200, πολύ λιγότερους δηλαδή ακόμα και από τους 93 τολμηρούς εκλογείς (ποσοστό 0,04%) που ψήφισαν υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας⁷. Ο νέος Μονάρχης, αφού από τα πολλά ονόματά του επέλεξε το πλέον ελληνοπρεπές, δηλαδή το Γεώργιος, απέκτησε οκτώ συνολικά απογόνους, εκ των οποίων οι πέντε άρρενες, λύνοντας έτσι δια παντός το ζήτημα της διαδοχής, που τόσο ταλάνισε τον προκάτοχό του⁸. Η ονοματοδοσία του διαδόχου, με το όνομα Κωνσταντίνος, θα συγκινήσει το πανελλήνιο και θα αυξήσει τη δημοφιλία του βασιλικού οίκου⁹, όχι όμως απαραίτητα και του ιδίου του Γεωργίου.

⁵ Κλάψης, *Πολιτική και Διπλωματία*, ό.π., σ. 114-120. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Όθων, εξόριστος ων, ετάφη το 1867 με την παραδοσιακή ελληνική φουστανέλα.

⁶ Η περίοδος 1862-1863 ονομάστηκε και «Μεταπολίτευσις». Ο όρος περιέπεσε στη λήθη της Ιστορίας, για να επαναχρησιμοποιηθεί 80 χρόνια αργότερα (Αντώνης Κλάψης, *1974, Μεταπολίτευση*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2021, σ. 272).

⁷ Στο «δημοψήφισμα» του 1862, όπου κάθε εκλογέας κατέγραφε δια της υπογραφής του τον υποψήφιο της αρεσκείας του, νικητής με το συντριπτικό 95,36% ανεδείχθη ο πρίγκιπας Αλφρέδος, δευτερότοκος υιός της βασίλισσας Βικτωρίας της Αγγλίας, παρά τις σαφείς προειδοποιήσεις των τριών Μεγάλων Δυνάμεων ότι δεν πρόκειται να επιλεγεί βασιλικός οίκος από τις χώρες αυτές. Οι Έλληνες αγνόησαν τις προειδοποιήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων και εκείνες με τη σειρά τους αγνόησαν την ετυμηγορία τους.

⁸ Δεν ήταν μόνο η φυσική αδυναμία του Όθωνος να αποκτήσει διάδοχο, αλλά και η αντίστοιχη ορισμού του, λόγω της πρόνοιας του Συντάγματος 1844 ότι αυτός έπρεπε να ήταν Ορθόδοξος (Κλάψης, *Πολιτική και Διπλωματία*, ό.π., σ. 115-116).

⁹ Η ονοματοδοσία του διαδόχου Κωνσταντίνου έγινε κατόπιν παλλαϊκής απαιτήσεως και συμβόλιζε όσο τίποτα άλλο την προσήλωση του νέου κράτους στο όραμα της Μεγάλης Ιδέας, πολιτική που εγκαινιάστηκε το 1844 και υπηρετήθηκε με

Παρά το ευγενές παρουσιαστικό του, οι νέοι του υπήκοοι δεν μπόρεσαν να εξοικειωθούν με τις πολλές ερωτικές παρασπονδίες του¹⁰, τη βαριά ξενική προφορά του, τον μάλλον απόμακρο χαρακτήρα του, αλλά και τις πολύμηνες διακοπές του στο εξωτερικό. Σύμφωνα με ευφυολόγημα της εποχής, η Ελλάδα είχε κατά μεν τον χειμώνα βασιλευόμενη δημοκρατία, ενώ κατά το καλοκαίρι αβασίλευτη! Το σίγουρο πάντως ήταν ότι το πολίτευμά της ήταν πλέον δημοκρατικό και όχι αυτό της Ελέω Θεού ή έστω της Συνταγματικής Μοναρχίας, όπως επί Όθωνος¹¹.

Ο Γεώργιος είχε την τύχη, εκτός από τους πολλούς απογόνους, να προικοδοτηθεί ήδη με την έλευσή του με τα Επτάνησα, ενώ το 1881 προσαρτήθηκε και η περιοχή της Θεσσαλίας και Άρτας. Ωστόσο, η εξαίρεση της Κρήτης από τις δύο εδαφικές επεκτάσεις αποτελούσε μόνιμη πηγή δυσαρέσκειας της ελληνικής κοινής γνώμης, η οποία συνεγιρόταν από τις συνεχείς εξεγέρσεις των Κρητών. Πράγματι, ο εκεί πλειοψηφικός ελληνικός πληθυσμός αντιδρούσε στην οθωμανική κυριαρχία και στην αθέτηση των δεσμεύσεων της Πύλης για εφαρμογή δικαιότερου συστήματος διακυβερνήσεως. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ξεσπούν συνεχείς επαναστάσεις, με κυριότερες αυτές του 1841,

συνέπεια και διαχρονικότητα από όλο σχεδόν το πολιτικό προσωπικό, για να τερματιστεί άδοξα το 1922 (κατά άλλους το 1974).

¹⁰ Μία καθόλου κολακευτική (και εν πολλοίς άγνωστη) πτυχή της προσωπικότητας του Γεωργίου καταγράφεται κατά την επίσκεψή του στην Άρτα το 1881, με τον μονάρχη να απαιτεί, σχεδόν εκβιαστικά, από τους τοπικούς παράγοντες να του εξασφαλίσουν γυναικεία συντροφιά (Δημήτριος Καρατζένης, *Η εκατονταετηρίς της Άρτης 1881-1981*, Έκδοσις Μουσικοφιλολογικού Συλλόγου Σκουφάς, Αθήναι 1982, σ. 53 και 59-60, υποσημ). Η καταγραφή αυτή ενισχύεται και από επιστολές προς τον Γεώργιο, που δημοσιεύτηκαν στο βιβλίο *Φίλτατε* (επιμέλεια-μετάφραση Αριστέα Παπανικολάου-Κρίστενσεν, Ερμής, Αθήνα 2006), ιδίως σ. 28. Εντύπωση προκαλεί ότι μετά από 110 και πλέον έτη από τον θάνατο του Γεωργίου το προσωπικό του αρχείο στην Κοπεγχάγη είναι μη προσβάσιμο στους ερευνητές και απαιτείται άδεια από τον βασιλικό οίκο της Δανίας (*Φίλτατε*, σ. 72-73).

¹¹ Κώστας Μ. Σταματόπουλος, *Περί της Βασιλείας στη Νεώτερη Ελλάδα*, Κάπον, Αθήνα 2016, σ. 145-150.

1866 και 1878, οι οποίες έφεραν τις δύο χώρες στα πρόθυρα ενός γενικευμένου πολέμου¹², κάτι που τελικά δεν απετράπη κατά την αντίστοιχη του 1895-1898.

Η τελευταία αυτή κρητική εξέγερση οδήγησε σε μια πρωτοφανή έξαψη των φιλοπόλεμων αισθημάτων στην Ελλάδα, που υποκινούνται από τον Τύπο, την αντιπολίτευση και, κυρίως, διάφορες «υπερπατριωτικές» οργανώσεις, με βασικότερη την *Εθνική Εταιρία*, μια μυστική οργάνωση με μεγάλη απήχηση στους κόλπους του στρατεύματος (συμπεριλαμβανομένου του διαδόχου Κωνσταντίνου¹³). Η Εταιρία, όχι μόνον κατηγορούσε την κυβέρνηση για ενδοτισμό, αλλά επί της ουσίας ασκούσε για λογαριασμό της εξωτερική πολιτική, προβαίνοντας στην αποστολή πολεμοφοδίων και εθελοντών, μεταξύ των οποίων και Ελλήνων αξιωματικών¹⁴. Η κυβέρνηση Δεληγιάννη, μολοντί αρχικά προσπάθησε να αποτρέψει την αποστολή των εθελοντών, σύντομα παρασύρθηκε από τη δίνη των εξελίξεων, αλλά και από την ίδια τη ρητορική της¹⁵. Έτσι, τον Φεβρουάριο του 1897, όχι μόνον αποστέλλει ναυτικές και χερσαίες δυνάμεις στην Κρήτη, αλλά και, σε αντίθεση με την Πύλη, απορρίπτει τις συμβιβαστικές προτάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων για ευρεία αυτονομία της νήσου. Η εξέλιξη αυτή, σε συνδυασμό με τη δράση ατάκτων ελληνικών σωμάτων εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έδωσε την εύσημη δικαιολογία στην τελευταία να κηρύξει τον πόλεμο στην Ελλάδα (5/4/1897). Λόγω της εμφανούς αριθμητικής και ποιοτικής υπεροπλίας των Οθωμανών, ο πόλεμος αυτός εξελίχθηκε σε πανωλεθρία για τον ελληνικό στρατό, που τελούσε υπό την ηγεσία του διαδόχου Κωνσταντίνου. Οι Οθωμανοί έφτασαν πολύ σύντομα μέχρι τη Λαμία, για να υποχρεωθούν να ανακόψουν την πορεία τους μόνον ύστερα από

¹² Κλάφης, *Πολιτική και Διπλωματία*, ό.π., σ. 139-151.

¹³ Gunnar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα, 1821-1936*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2008, σ. 709-710.

¹⁴ Κλάφης, *Πολιτική και Διπλωματία*, ό.π., σ. 190.

¹⁵ Hering, ό.π., σ. 710, 714.

παρέμβαση των Προστάτιδων Δυνάμεων. Οι τελευταίες να μεν πράγματι, επιβεβαιώνοντας τον τίτλο τους, προστάτευσαν την Ελλάδα από μια συντριπτική ήττα, την υποχρέωσαν όμως στην καταβολή σημαντικών πολεμικών αποζημιώσεων και κάποιων περιορισμένων εδαφικών αναπροσαρμογών, 200 περίπου τ.χλμ., στην περιοχή της Θεσσαλίας¹⁶.

Ο λεγόμενος «ατυχής πόλεμος» φανέρωσε με τον πλέον εμφαντικό τρόπο τις εγγενείς στρατιωτικές και διπλωματικές αδυναμίες του ελληνικού κράτους, αλλά και τους κινδύνους που ελλοχεύουν από την άσκηση εξωτερικής πολιτικής από εξωθεσμικούς παράγοντες. Είχε όμως και ένα αναμφισβήτητο θετικό αποτέλεσμα, το οποίο ίσως δεν εκτιμάται προσηκόντως στην ελληνική ιστοριογραφία. Παρά την ελληνική στρατιωτική πανωλεθρία, η πρόταση των Μεγάλων Δυνάμεων για ευρεία αυτονομία της Νήσου υλοποιήθηκε. Στην ουσία, μετά το 1898, η Κρήτη αποτέλεσε ένα δεύτερο, σχεδόν ανεξάρτητο, ελληνικό κράτος¹⁷. Αν και παρέμεινε υπό την «υψηλή επικυριαρχία» του Σουλτάνου, στο νησί δεν απέμεινε καμία απολύτως οθωμανική αρχή, πέραν της συμβολικής διατηρήσεως μιας τουρκικής σημαίας στην είσοδο του λιμένας της Σούδας Χανίων¹⁸. Μαζί με τις οθωμανικές αρχές αποχώρησε και μεγάλο μέρος του τοπικού μουσουλμανικού πληθυσμού, διευρύνοντας έτσι υπέρ των ελληνικών θέσεων τα πληθυσμιακά δεδομένα¹⁹. Σύντομα, η *Κρητική*

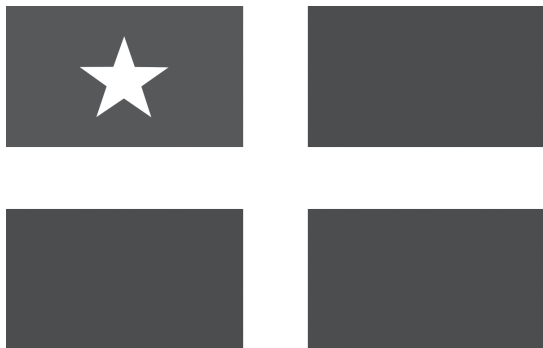
¹⁶ Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας. Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, 18ος - 21ος αιώνας*, Πατάκης, Αθήνα, 2018 (β' εκδ.), σ. 493.

¹⁷ Νικόλαος Παπαδάκης (Παπαδής), *Ελευθέριος Βενιζέλος, ο άνθρωπος, ο ηγέτης - βιογραφία*, τ. Α', Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος», Χανιά - βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2018, σ. 112.

¹⁸ Πρίγκηψ Γεώργιος της Ελλάδος, *Η Αυτόνομη Κρητική Πολιτεία, Αναμνήσεις εκ Κρήτης 1898-1906*, Historia, Αθήνα 2020 (α' έκδοση Αθήνα 1959), σ. 133. Να ληφθεί υπ' όψιν ότι, π.χ. στη Σερβία, που διατήρησε ένα αντίστοιχο αυτόνομο καθεστώς μεταξύ 1829-1867, παρέμεινε στο Βελιγράδι ισχυρή οθωμανική φρουρά.

¹⁹ Από το 26,2% που ήταν οι Τουρκοκρήτες το 1881, μειώθηκαν σε 11% το 1900. Έως την Ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923, το ποσοστό είχε μειωθεί σε 6,6% (Νίκος Ανδριώτης, *Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στην Κρήτη, 1821-1924. Ένας*

Πολιτεία, όπως ήταν η επίσημη ονομασία της, απέκτησε δικό της Σύνταγμα, σημαία (μια παραλλαγή της ελληνικής), εθνικό ύμνο (επίσης παραλλαγή του ελληνικού), νόμισμα (κρητική δραχμή) και πλήρεις θεσμούς σε σχεδόν όλους τους τομείς.

Η σημαία της Κρητικής Πολιτείας (1898-1911)

Αποτελούσε παραλλαγή της τότε επίσημης ελληνικής, με εξαίρεση το πάνω αριστερά παραλληλόγραμμο, κόκκινου χρώματος με άστρο.

Κυρίως όμως η Κρήτη απέκτησε χριστιανό Ηγεμόνα (Αρμοστή), και μάλιστα όχι κάποιον ουδέτερο Ευρωπαίο ή έστω ελληνορθόδοξο Οθωμανό υπήκοο, όπως θα ήταν ίσως λογικό²⁰, αλλά τον δευτερότοκο υιό του Έλληνα βασιλέως Γεωργίου, ο οποίος έφερε και αυτός το ίδιο με τον πατέρα του όνομα, δηλαδή Γεώργιος, πρακτική βέβαια σπάνια στις ελληνικές οικογένειες, αλλά όχι ασυνήθης στις ευρωπαϊκές αυλές.

αιώνας συνεχούς αναμέτρησης εντός και εκτός του πεδίου της μάχης, Μνήμων, Αθήνα 2004, σ. 93).

²⁰ Μεταξύ των βασικών προταθέντων υπήρξαν δύο Ευρωπαίοι (ο Ελβετός Ντρος και ο Λουξεμβούργιος Σέφερ) και δύο ελληνορθόδοξοι Οθωμανοί, οι πρεσβευτές Μαυρογένης και Καραθεοδωρής (Πρίγκηψ Γεώργιος, ό.π., σ. 46).